

PIERRE LOTI VE AZIYADE*

Galip BALDIRAN**

RÉSUMÉ

La turcophilie de Pierre Loti commence par son premier roman *Aziyadé* au moment où il tombe amoureux d'une jeune femme musulmane au nom de Hatice. L'auteur fait toujours des prévisions météorologiques comme s'il ne veut rien dire. Loti, narrateur-protagoniste en nous racontant son aventure amoureuse, fait sentir sa peur devant la fuite du temps. La mer et les femmes deviennent pour lui deux moyens d'apaiser cette peur. Le temps signifie la vie, la fuite de belles choses. Dans le roman, un homme aime une femme, ils ne sont pas libres, ils se sont séparés par la religion, mœurs et par d'autres différences. Pour Loti, İstanbul est un lieu où l'on peut vivre en toute liberté, d'une façon insouciant et inconnue. Il sentait toujours en lui le mystère d'une ville cosmopolite où il s'efforçait de vivre comme un Turc. L'auteur prend beaucoup de plaisir à se déguiser en costume local des pays qu'il a visités. De ce point de vue, on peut le considérer comme un type baroque. Il exige tout le temps de la liberté, déteste la monotonie pour qui cet état signifie la mort. Loti est pris pour espion par certains auteurs en Turquie. Or, il l'a toujours défendue jusqu'à sa mort. En écrivant *Aziyadé*, il a éveillé une grande curiosité en France pour la Turquie ainsi qu'en Europe. Grâce à lui, la Turquie et l'Orient deviennent un centre d'attrait. Loti s'est appliqué à supprimer de vieux préjugés contre les Turcs.

Keywords: Loti, Aziyadé, İstanbul

14 Ocak 1850'de Fransa'nın Rochefort kasabasında doğan Loti, çağının en büyük gezginlerinden biridir. Fransız Deniz Kuvvetlerinin bir subayı olması sebebiyle dünyanın bütün denizlerini kat etmiştir. On beş yaşına gelince ağabeyi gibi denizci olmak ister. Paris'teki Deniz Lisesi'nin sınavını kaybetse de moralini bozmaz. Ertesi yıl tekrar şansını dener ve sınavı başarır. İşte o günlerden itibaren tuttuğu günlüğü daha sonra yazacağı yapıtlara kaynaklık eder. Türkiye ile ilk tanışması Jean Bart gemisinde asteğmen olarak çalıştığı sırada olur. 20-25 Şubat 1870 tarihle-

* Bu metin, 18-20 Mayıs 2002 tarihinde Pierre Loti Dostları Derneğinin Mersin Üniversitesinde düzenlediği etkinlikte özetlenerek sunulmuştur.

** Doç.Dr., S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü

rinde gemisi İzmir limanına demirler. Loti, ilk kez bir Türk kentini, karanlık bir gecede görür. Yağmur altında ilerleyen deve kervanlarının çanlarını duyar, ve kentin silüetini bu atmosferde defterine not eder. Sokakta uluyan köpekleri anlatırken adeta bir masal dünyasından söz eder gibidir. Aradan yedi yıl geçer. Bu kez 1876 Mayıs'ında Selanik limanına yine görev gereği gelen Loti, sevgilisi Aziyade ile burada tanışır.

Aslında Batıdan gelen birçok gezgin gibi o da *Aziyade* romanının ilk sayfalarında tedirgin ve Türklere karşı ön yargılıdır. “Latin-Grek geleneğine göre her gezgin yalancıdır.” Gezgin gerçeğin ifadesinden çok, kendi hikayesini dile getirir. Olaylar gerçek diye sunulsa bile yine kişinin öznel görüşünü yansıtır, ya da tamamen kurmacadır. Gezgin, kendisinininkilere benzer değerler sistemini kabul eder ya da tamamen farklı olan şeyleri görmezlikten gelir. “Seyyah gören, kıyaslayan, eleştiren ve yargılayan biridir.” Görmek istediğini görür ve dikkatini çeken şeyi kendi ölçütlerine göre ve kendisinden önce yazılanlarla da ters düşmemek düşüncesiyle yazar. (Bkz., Etensel İldem, 1999: 191/192)

Loti'deki bu gezme, dünyayı tanıma ve denize olan aşırı ilgi ağabeyi Gustave'ın 1859 yılında hekim deniz subayı olarak atanıp, Pasifik'ten ona gönderdiği renkli kartpostallarla, ilginç resimli kitaplarla başlar. Sırayla Tahiti (1872), Senegal (1873), ve Türkiye'ye (1876) yaptığı resmi seyahatlerden *Aziyade* (1879), *Loti'nin Evlenmesi* (1880 – *Le mariage de Loti*) ve *Bir Sipahinin Romanı* (1881 – *Le Roman d'un Spahi*) ortaya çıkar.

Aziyade Loti'nin ilk romanıdır. Edebiyat dünyasına kendisini bu romanla tanıtır. Ömrünün sonuna dek büyük bir ihtirasla seveceği bir kentin, İstanbul'un ve Türkiye'nin romanıdır bu. Türkiye'ye ve Doğu'ya olan ilginin artmasında *Aziyade* romanının çok büyük katkısı olduğu yadsınamaz. Türkiye aleyhine oluşan atmosferi, o büyük bir mücadele ile tek başına olumluya dönüştürmüştür. Yine İstanbul'da görev yapmış bir başka Deniz Subayı olan Claude Farrère bir süre Loti'nin gemisinde görev yapar. Loti'yi okumadan, tanımadan önce Farrère şunları yazar: “Ben Yunan hayranı biri idim. *İlyada*'yı *Kral Ödip*'i, *Anabasis*'i okuyan tüm Fransızlar gibi. Yemin ederim ki 1887'de Ethem Paşa'nın Teselya'yı işgal etmesiyle Vahşi Türklerden nefret ediyordum.” (Farrère, 1930: 11)

Daha sonra Farrère, Loti'nin etkisinde kalarak, kendisi gibi bir deniz subayı nasıl olur da bu ülkeyi ve insanlarını böylesine sever diye düşünmeye başlar. “Bu işte kim haklıydı, kendi gözlerimle görmek ve bir fikir edinmek istedim.” der. (Bkz., Özçelebi, 1979: 23) Farrère İstanbul'da yaşamaya başlayınca o düşmanca düşünceler zamanla kaybolur. O da Loti gibi Türkiye üzerine olumlu görüşlerini yazmaktan geri kalmaz.

Loti, içinde hep hissedeceği yalnızlık duygusunu, kaderin kaçınılmaz sonunu Aziyade'yi tanıdıktan sonra biraz olsun unutsa da iflah olmaz melankoliyi sürekli hisseder. Deniz ve kadınlar onun kendini avuttuğu, endişelerine ve korkularına çareler aradığı sanki iki temel araçtır. *Aziyade*'yi okurken sürekli tarih atan yirmi yedi

yaşındaki bu genç adamın, zamanın kaçıp giden o engellenemez akışı karşısındaki hayıflanışını, iç geçirmelerini yaşarız.

Roland Barthes *Aziyade*'yi şöyle özetler: “Bir adam bir kadını sever (Heine'nin bir şiirinin başlangıcını hatırlatır), adam kadını terk etmek zorundadır. Sonunda her ikisi de ölür. Gayet tâbi, bu olaya bir dekor ve bazı ayrıntılar ilave edilir. Olay, Türkiye'de Türk-Rus Savaşı sırasında geçer, adam da kadın da özgür değildir, birbirlerinden milliyet, din, gelenek gibi unsurlarla ayrılmışlardır. Anlatılan şey bir macera değil, küçük ayrıntılardır.” (Barthes, 1972: 172)

Aslında küçük küçük betimlemelerdir bunlar: bir Türk kahvehanesinde nargile içmekten tutun Karagöz Hacivat oyununa kadar, cami önünde Müslümanların konuşmalarından padişahın cülûs törenine kadar bir çok ayrıntı, olayların akışını sürekli kesintiye uğratar. Bu anlamda *Aziyade* romanını, 1950'li yılların başında Fransa'da ortaya çıkan, başını Alain Robbe-Grillet'nin çektiği Yeni Roman akımının ilk örnekleri olarak algılamak pek yanlış olmaz. Yeni Romancıların hiçbir şey anlatmadığını vurgulayan bir çok eleştirmende tespit ettiğimiz şu saptamayı Roland Barthes'ın *Aziyade* için yazdıklarında da buluyoruz: “Hiçbir şey söylememek için sadece hiçbir şey söylenir. Hiçbir şeyin yerini tutacak bir dolaylama (périphrase), bir eğretilme (méthaphore), hiçbir eş anlam, hiçbir eş değer (substitut) bulunamaz. Hiçbir şeyin içini doldurmak ancak yalanlamakla, kandırmakla olur. Yani üç kağıtçılık yapmak gerekir.” Loti'nin “amacı ne bir düşünce ne bir duygu ne bir olaydır, sadece hava raporu yazmaktır. Ürününü, hava durumuna bağlayan bir köylünün pratiğinden elde edilen iletişime benzer. Hiçbir şey söylememek için havadan sudan söz edilir. Ben sizinle konuşuyorum, siz benim için varsınız, ben de sizin için var olmak istiyorum. Havanın nasıl olduğu ile oyalanmak aslında dünyanın karmaşık varlığına da gönderme yapmaktır. Tüm bu karmaşaya mekan, dekor, ışık, ısı gibi temel unsurların içinde insanın da orada yaşadığı hissedilir.” Der Roland Barthes. (Barthes, 1972: 174)

Loti, bize kenti en ince ayrıntısına kadar betimlerken, Alain Robbe-Grillet'nin bitmez tükenmez nesne betimlemelerini hatırlatır. Robbe-Grillet'nin şu saptamasını aslında Loti için de geçerli sayabiliriz: “Okuyucu, bizim kitaplarımızdaki betimlemeleri atlayacak olursa, kitabın sonuna doğru tüm konuyu anlamama riski ile karşı karşıya gelir.” (Robbe-Grillet, 1963: 126)

Robbe-Grillet bize betimlediği nesneyi değişken bir bakışla sunarken, Loti, bu anlamda, tasvirlerini değiştirmez. Hatta sık sık değişen şeylerden pek hoşlanmaz. Zira ona göre değişme zamanın etkisine girme, ondan zarar görmedir. Özellikle doğada ve insanda bozulan her şey onu tedirgin eder, korkutur. Hatta özdeyiş haline gelen şu sözü onun içinde bulunduğu ortamı koruma arzusunu anlatması bakımından ilginçtir: “Il n'y a pas d'urgent que le décor” (Dekordan daha gerekli hiçbir şey yoktur.)

Loti “okuyucuyu ve kendisiyle birlikte yola çıkanları çoğalan bir ‘ben’ ve sürekli çelişkilerle aldatmaktan sinsice bir keyif alır. Ama bu kaçak kahraman fark edilmemekten de hoşlanmaz. Aksine en farklı giysilerle kendini sergilemekten keyif

alır, kitle içinde algılanmakla övünür. Kılık değiştirmeyi bir türlü bırakmaz.” (Saint-Léger, 2000: 195)

Azıyade'de Loti, sürekli kılık değiştirip gezer. “Gittiği her ülkede o bölgenin giysilerini, o yörenin insanıymış gibi tebdili kıyafet edip, giyinmek onun çok zevk aldığı bir haldir. Bu kahraman aşırılıklarla varlığını sürdürür. Sürekli her anlamda özgürlük talep eder, özellikle de aşk konusunda hiç kimseye bağlanmak istemez. Ulaşılabilecek bir ideal sevgiliden söz açılabilir, barok bir kahraman için anı anına uymayan sevgili göklere çıkarılır.” (Saint-Léger, 2000: 197)

Fransızların “en iyisi iyinin düşmanıdır” sözü aslında, en iyisini arayanın iyi olanı da kaybetmesini vurgular. Uçarılık Loti'nin gemiciliğinden de ileri gelir. *Azıyade*'yi aldatmaktan çekinmez. Bir çok metresi olduğunu gizlemez ve şöyle ilave eder: “bir çok metres arasında hiçbirini sevmem.” (Loti, 1965: 79) Sevgilisi *Azıyade*'nin Selanik'ten İstanbul'a dönmesini beklerken şunları yazar: “eğer o, gelmezse, bu günlerde onun yerini bir başkası alabilir.” (Loti, 1965: 81)

Loti kendisine sürekli evlenmesini telkin eden kız kardeşine yazdığı bir mektupta içini şöyle döker: “kalbimi sana açmak gitgide zorlaşıyor, zira her geçen gün senin bakış açınla benimki sürekli birbirinden uzaklaşıyor. (...) Ben evleneceğim kadını mutsuz ederim. Keyifli yaşamıma devam etmeyi yeğlerim.” (Loti, 1965: 76/77)

Loti'yi uçarı olması sebebiyle”barok bir tip”olarak algılayanlar da vardır. “Barok insan hareketi, değişikliği sever, bir tür ölüm hali olarak algıladığı tekdüzelikten nefret eder. Ona göre gerçek ölüm, tek bir hali sürekli koruma durumudur. Bir başka deyişle, Loti, Donjuan olmayı amaçlamış biridir.” (Saint-Léger, 2000: 197)

Loti, romanlarında hem kahraman hem anlatıcı konumunda olup, sürekli farklı kimliklerle karşımıza çıkar. Onun gerçek adı Julien Viaud'dur. Loti ismini 25 Ocak 1872'de yirmi iki yaşındayken Tahiti'ye yaptığı resmi bir seyahat sırasında, kraliçe Pomaré'nin nedimelerinin önerisiyle alır. Loti aslında o bölgede yetişen yabancıl bir çiçeğin adıdır. Hatta nedimeler kendisine vaftiz törenini andıran bir tören hazırlarlar. (Blanch, 1986: 69) Loti, yazar olarak bundan böyle hep bu ismi kullanır. Oysa aynı Loti, *Azıyade*'yi kaleme alırken, kendisini bir Fransız subayı yerine, İngiliz subayı olarak bize takdim eder. Hemen romanın adının altında şu notu okuruz: “10 Mayıs 1876'da Türkiye'nin hizmetine girmiş, 27 Ekim 1877'de Kars cephesinde ölmüş bir İngiliz Bahriye Subayının mektup ve notlarından alınmıştır.” Loti, belki de askerliğin katı disiplininin, her aklına geleni yazmasını engelleyeceğini düşünerek, kendisini İngiliz subayı olarak tanıtmayı uygun görmüş olabilir.

Azıyade'yi yazan Loti, bizi birkaç kez yanıltmayı dener. Gerçek adı Julien Viaud iken Loti takma ismiyle karşımıza çıkan anlatıcı-kahraman, romanda sadece Fransız kimliğini saklamakla kalmaz, Arif efendi ismi ile Eyüp'te oturan bir Müslüman kimliğiyle, bazen Marketo adıyla azınlıktan biri olarak oradaki ahaliyi kandıracağını açıkça yazıp, muzipçe övünür:

Beyoğlu benim canımı sıkıyor ve taşıyorum, eski İstanbul'da ikamet edeceğim, İstanbul'dan ötede, aziz Eyüp kasabasında. Burada benim adım Arif Efendi. İsmim ve konumum burada bilinmi-

yor. Komşularım olan Müslümanların milliyetim konusunda hiçbir kaygıları yok (...) (Loti, 1965: 70)

Yazar, elli sayfa sonra Arif efendi ile Loti'nin birbirinden farklı kişiler olduğunu, Arif evinde otururken, Loti'nin günün birinde Deerhound zırhlısıyla çekip gideceğini ve bundan kimsenin haberdar bile olmayacağını, attığı yalana kendisinin bile inandığını gösterir bir eda ile yazar. (Bkz., Loti, 1965: 120) Aynı şekilde, Aziyade'yi de kandırmaktan geri kalmaz, bir gün her şeyi bırakıp ona geleceğine yemin eder. İşlemeli gömlek giyen bir kayıkçı olmak istediğini, güneyde bir yerde sıcak bir iklimde daha mutlu olunabileceğini yazar. Sadece memleketinde kendisini bekleyen yaşlı bir anneden söz eder.

Türkçe'de bulunmayan Aziyade adının nereden geldiği konusunda çeşitli yaklaşımlar vardır. Kimilerine göre Victor Hugo'nun *Orientales* adlı yapıtındaki Albyadé ismine benzetilerek konmuştur. Asya sözcüğü Fransızca'da azi olarak okunur (l'Asie = Asya). Buradan yapılan bir çağrışımla oluşmuştur diye düşünenler vardır. Hatta Azrail ve Feride isimlerinin birleşmesinden türetildiğini ileri sürenler de olmuştur. Başka bir ilginç olay ise başını André Gide, Jean Cocteau ve Roland Barthes gibi ünlü yazarların çektiği bir grup, Aziyade'nin kadın değil erkek olduğunu iddia etmişlerdir. (Bkz., Quella-Villéger, 1986: 359)

Doğal olarak bu türden söylentilere Loti'nin "1883'te Paris'in edebiyat ve sanat çevrelerinde tanınmaya başladığında dudaklarını kırmızı ruj ile boyadığı, yanaklarına hafif pembe pudra sürdüğü, düzgün kullandığı, kirpiklerini düzelttiği, gözlerine sürme çektiği, saçlarını biryantınlediği" gibi sözlerin ağızdan ağıza dolaşması da yol açmıştı. Tüm bunlara karşı Loti'nin kendini savunması hayli dikkate değerdir: "İnsan kendini ihtiyarlığa karşı savunmalıdır. Bir iğrenç şey haline dönüşme hakkı yoktur. Örneğin İran'da her erkek saçlarını boyar. Bu, Şah'ın devletindeki ihtiyarları görünce, saçlarının beyazlığı sebebiyle onları önce selamlamak zorunda kalmaması içindir." (Koloğlu, 1999: 54) Fransa'da XIX. yüzyıl edebiyatında yasalara ve törelere karşı hızlı bir başkaldırı kendini hissettirir. Toplumsal tepki olarak "yasaklanmış aşklara travesti damgasının vurulmasına" neredeyse alışılmıştı. Loti'nin davranışlarının arkasında başka nedenler aramaya gerek yoktu diyenler de oldu. Kimi eleştirmenlere göre de "Aziyade tiplmesiyle bütün bunların dışında tamamen aşkı idealize etmenin bilinçli bir yüceleştirmenin" söz konusu olduğudur. Öyle ki Loti'yi savunanlar, ona bu çamuru atanların aslında kendi sapık düşüncelerine meşruluk kazandırmak istediklerini ileri sürerler. Yine Loti yanlıları, onun çok güçlü bir aşk yaşamış olduğunu ve bunu bütün yaşamı boyunca hissettiğini kabulün yeterli sayılabileceği inancındadır. Hatta birisi "Loti erkekleri de kadınları da büyük bir tutkuyla severdi ve eğer bir üçüncü cinsiyet olsaydı onu da sevecektir" diye işi abartmıştır. (Bkz., Koloğlu, 1999: 56)

Bizde ise Loti'yi casus olarak kabul edip, kuşkuyla bakanlar da olmuştu. Ama onun Türkiye için yazdıkları, Avrupa'da bizi nasıl savunduğunu bilenler, bu iddianın çok yakışsız olduğunun bilincindeydi.

Oysa Nazım Hikmet 1925 yılında -ki bu Loti'nin ölümünden iki sene sonradır- yazdığı Piyer Loti isimli şiirinde Aziyade'yi aldatıp yüzüstü bıraktığını, onun

emperyalizmin Doğuya uzanan eli olduğunu yazarak, yerden yere vurur. Loti ona göre “domuz burjuva” olmaktan kurtulamaz. Nazım Doğuyu şöyle betimler: “Es-rar, tevekkül, kısmet, han, kervan, şadırvan / Gümüş tepside rakeden sultan! / Mihrace, padişah, bin bir yaşında bir şah. / Minarelerden sallanıyor sedef nalınlar, burunları kınalı kadınlar / ayaklarıyla gergef dokuyor...”

Nazım, işgalci güçlere duyduğu hıncı Loti’den çıkarır adeta: “Sen Piyer Loti! / Sarı muşamba derimizden / birbirimize geçen tifüsün biti / Senden daha yakındır bize Fransız zabiti! / Fransız zabiti sen / o üzüm gözlü Aziyadeyi / bir orospudan daha çabuk unuttun! / Kalbimize diktiğin Azadenin taşını / bir tahta hedef gibi topa tuttun! / Bilmeyenler bilsin: / sen bir şarlatandan başka bir şey değilsin! / Şarlatan / Çürük Fransız kumaşlarını yüzde beş yüz ihtikârla şarka satan (satan sözcüğü Fransızca’da aynen bu haliyle şeytan anlamına gelir) (...) Ne domuz burjuvaymışın meğer! / Maddeden ayrı ruha inansaydım eğer, / Şarkın kurtulduğu gün / senin ruhunu / köprü başında çarımha gerer / karşında cigara içerdim. (...)” (Hikmet, 1995: 18/21)

Nazım 1922’de yazdığı *Yalnayak* isimli şiirinde ise fakir köylünün dramını anlatırken tuzu kuru kalemlerle birden Pierre Loti’yi hatırlar: (...) ey üç atlı yaylısının içinden / sağır burunsuz kör köylülere / Pierre Loti ahı çekip geçen / ağzı gemli eli kalemler efendiler!” (Hikmet, 1995: 106)

Nazım, Loti’yi böyle salvo ateşe tuta dursun, Fransız Mareşal Lyautey 1921’de Claude Farrère’e, Loti hakkında şu sözleri söyler: “Türkiye bağımsızlığını sonunda Mustafa Kemal Paşa kadar Pierre Loti’ye de borçludur. Çünkü o, *Aziyade*’yi yazmakla Avrupa kamuoyunu Türkler lehine çevirdi.” (Quella-Villéger, 1986: 68) Yine 1950’li yıllarda Türk-Fransız Dostluk Cemiyeti başkanı Reşit Saffet Atabinen onu şöyle övüyor: “Byron, Yunanlıları beğenmeyerek, sevmeyerek müdafaa etmişti. Lamartine’den sonra Loti ise, Türkleri, asaletlerine, civanmertliklerine, başlı başına yüksek medeniyetlerine hayran olarak müdafaa etmiştir. (...) Yarım asır boyunca, hissiyle, fikriyle, imanı ile, yazılar yazan, yazılarını milyonlarca kişiye okutan, yegâne Avrupalı şahsiyet Loti olmuştur. Loti’nin bütün kanaatiyle Türkler lehinde dünya çapında yaptığı tesirli propagandayı, elli senedir Türkiye’de gelip geçen bütün hükümetlerin topu yapmamıştır.” (Hisar, 1958: 156)

Baudelaire’nin *Kötülük Çiçekleri*’ni Türkçe’ye çeviren Erdoğan Alkan da Pierre Loti’yi acımasızca eleştirenlerden: “aslında Pierre Loti’nin istediği, Türkiye’nin çağdışı ve ilkel kalmasıydı. Türkiye’nin Batılılaşmasına (Tanzimat’a), meşrutiyete ve parlamenter sisteme karşıydı.” (Alkan, 1999: 77)

Abdülhak Şinasi Hisar’ın 1958’deki şu sözleri Erdoğan Alkan’ınkilere ne kadar yanıt olur, bilemiyoruz:

“Loti’nin hayat fikirlerinin kendi inkılaplarımıza uygun düşmediğini telâkki edebilmek yanlış olur. Loti’nin kitaplarında âfâki olarak kaydettiği fikirlerin hiçbiri bütün bu mücerred görüşlerinin hiçbiri, doğrudan doğruya, kendi inkılaplarımızla alâkalı değildir. Bu sözleri münhasıran bir zamana has ve şâmil telâkki ederek bir târiz diye telâkki etmek tamamen yanlış ve vâhi olur, bir insafsızlık olur. Bir feyle-

sof zihniyetiyle fikrî bir gaye için hiçbir kitap neşredememiş olan Pierre Loti bizim inkılâplarımız arasında en ehemmiyetlisi olan kadınlarımızın inkılâbı gayesinde Loti, muhafazakar olmakla itham edilen Loti, herkesten evvel tâ meşrûtiyyetten evvel, bir inkılâpçı mütefekkir rûhu ile kadınlarımızın daha cesaretle hayata atılmaları mevzu'unda *Les Désenchantées* romanında, kendi itirafına nazaran rûhi bir inkılâp taraftarlığı gütmüştür. (Hisar, 1958: 150/151)

Loti, aslında teknolojiden çok, onun getirdiği harabiyete karşıdır. Sanayileşen toplumların ruhlarını, sevecenliklerini, insanî ilişkilerini yitirdiğini vurgular. Onda sıklıkla duyumsadığımız geçmişi koruma, eskiye özlem temelde, insanın gelişirken çevresini hiçe sayarak canavarlaşmasına bir tepkidir. Sanayi toplumunda, Lucien Goldmann gibi kimi sosyologların “deshumanisation” (insanlıktan çıkma, canavarlaşma) diye niteledikleri anamalcı düzenin sancılarını Loti, politik bir kişiliğe bürünmeden eleştirmiştir. Parlamenter sistemi eleştirmesi gerekseydi herhalde önce kendi sistemlerinden başlaması gerekirdi. Böyle bir eleştiri de hiç yapmamıştır. Eğer yapsaydı, cumhuriyet karşıtı bir subay büyük bir zırlının komutanlığına kadar yükselsemezdi.

Loti, kendini bizden saymıştır. İstanbul'da geçmişi anımsatan her şeyin korunmasında batılı bir aydının deneyimleriyle, daha çevreciliğin esamesi bile okunmazken o, gidişatın kötüye varacağını engin bir önseziyle sürekli dile getirmiştir. O dönemlerden beri hangi yönetici, hangi aydın böylesi bir duyarlılık sergilemiştir. Kapalı Çarşının yıllar önce gördüğü gibi, değişmeden aynı kalmasından duyduğu mutluluğu bakın nasıl anlatır:

Sabahtan bu yana, fırtına havayı karartıyordu, birden bire tam anlamıyla sel gibi bir sağanak başladı. Babiâli'den çıkınca gün batınca ya kadar Kapalı Çarşıya sığındım (...) bu çarşının akşam olunca ağır kapıları kapanır, sanki şehir içinde bir başka şehir. (...) Tanrıya şükür, bu çarşıda henüz hiçbir şey değişmemiş. Aşına kuytu köşelerde, acayip çiçeklerle süslü eski İran fayanslarıyla kaplı, karanlık, küçük kahvehaneleri tıpkı bıraktığım gibi buluyorum. Buralarda yıllardan beri hep aynı eski fincanlarla servis yapılır. (...) Dışarıda koşuşup duran Türklere bakarken bir yandan da eski zamanların değişmez hayallerine dalar insan. (Loti, 1999: 31/32)

Loti, İstanbul'un değişmesine karşı çıkarken onun köhne, virane bir kent olmasına da katlanamaz. Onun kendi kimliğini kaybetmeden gelişmesinden yanadır. Halâ, gaz lambalarıyla aydınlanan İstanbul'a karşı duyduğu üzüntüsünü bakın nasıl dile getirir: “arabaların gelip geçtiği, maceracı gezginlerin çokça dolaştığı, ne yazık ki bu zamanda bile gaz lambalarıyla aydınlatılan Ayasofya ve Babiâli yakınlarında, yeni düzenlenmiş caddeleri, yeni semtleri arkamda bırakıyorum. Yerler, ayaklarınızı tökezleten, tostoparлак oraya kıvrılıp yatmış, hırlayan sarı köpeklerle dolu.” (Loti, 1999: 25)

Oysa Loti'nin, batılı bir semtten farkı olmayan Pera'da (Beyoğlu) canı sıkılır, “eski İstanbul'a, daha da öteye aziz bir kenar mahalle olan Eyüp'e taşınacağını” (Loti, 1965: 70) *Azizyade'*de anlatır.

Batının “hasta adam” olarak nitelediği ülkenin çöküşüne hayıflanır Loti. San-ki “tüfek icad oldu mertlik bozuldu” der gibidir:

Zavallı koca Türkiye, inancın, yüce hayallerin ve kişisel cesaretin, ülkelerin gücünü oluşturduğu dönemlerde ne gururluydu. Kaçınılmaz bir şekilde modernliğin evrensel bayağılığına sürüklenmiş olan ülke, eskiden burun büktüğü binlerce küçük, önemsiz, kolay, çıkarıcı şeylerle karşı karşıya gelince hali ne olacaktı? Özellikle de kendi insanının güvenini kazanmazsa hali ne olacaktı? (Loti, 1999: 43)

Herhalde hiçbir Batılı bu ülke için böylesine kaygılar duymamıştır. Duysa bile bunu böylesine açıkça yüksek sesle dile getirmemiştir. Hatta kendisine II. Abdülhamit'in sarayında ramazan ayında sunulan öğle yemeğini tek başına yemekten duyduğu rahatsızlığı “batılı nezaketsizliği” olarak dile getirir.

(...) sadece bana, öğle yemeği çıkarıldı; ama hiç kimsenin yemek yemediği bu sarayda, tek başıma masaya oturmaktan öyle çok utanıyordum ki; hayatımda hiç bu kadar, yemek yemek, bana böyle münasebetsiz gelmemişti. Bu da olsa olsa batılı nezaketsizliğiydi. (Loti, 1999: 54)

Tüm bunlara karşın azınlıkların oturduğu semtlerle, Müslümanların oturduğu mahalleleri anlatırken Doğu ile Batı arasındaki uçurumu hiç çekinmeden gözler önüne serer:

Zaten tüm koca İstanbul, neredeyse geçmiş yüzyıllardaki kadar huzurlu uykusuna devam ederken, azınlıklara tahsis edilen kıyılarıdaki semtlerde, Batı'nın parıltılı gecesi başlamak üzeredir. Ayasofya civarında, yeni yollar üzerinde birkaç dükkan ışıklarını yakar; bazı kahvehanelerin fenerlerinden dışarıya parıltılar saçılır: ancak, uçsuz bucaksız şehrin her tarafında esrarlı bir karanlık, ağır bir uykudan başka hiçbir şey yoktur. İşte Haliç, sadece İstanbul'u ikiye ayıran bir iç deniz olmakla kalmaz, aynı zamanda bir yakasında uyuyan, ötekisinde coşup duran insanlar arasında iki ya da üç asırlık bir farkı da ortaya koyar. (Loti, 1999: 21)

Öte yandan, Loti haliç'in iç kısımlarına inşa edilmekte olan Türkiye'nin ilk santrali olan Kovada elektrik santralının çevreyi kirleteceğini padişaha söylemekten çekinmez. II. Abdülhamit bu eleştiriyi tebessümle karşılar: “Maalesef onun yapılma emrini veren bizzat benim” (Loti, 1997: 298) diyerek onun endişelerine katılır. Loti, teknolojik gelişmenin artı ve eksileri olduğunu, belki padişahın bunları kendisinden daha iyi görebildiğini günlüğünde anlatır. Ama kentlerin içine sanayi kuruluşlarını kurmanın sakıncalarını, daha önceden yaşadığı için özellikle bu konuda çok duyarlıdır.

KAYNAKÇA

- Alkan, Erdoğan. (1999) "Pierre Loti Ajan mıydı?" *Varlık*, Sayı: 1107, ss: 73-77.
- Barthes, Roland. (1972) *Le Degré Zéro de L'Écriture*, Paris, Editions du Seuil
- Blanch, Lesley. (1986) *Pierre Loti*, Paris, Editions Seghers
- Etensel İldem, Arzu. (1999) "L'image comparée du Grec et du Turc chez les Voyageurs Français de la Première Moitié du XIXe Siècle" *Frankofoni*, No: 11, Şafak Matbaacılık, ss: 191-206.
- Farrère, Claude. (1930) *Turquie Ressuscitée*, Paris, Flammarion.
- Hikmet, Nazım. (1995) "835 Satır", *Şiirler I*, *Adam Sanat*, ss: 18-21
- Hisar, A. Şinasi. (1958) *İstanbul ve Pierre Loti*, İstanbul, Baha Matbaası
- Koloğlu, Orhan. (1999) *Loti'nin Kadınları*, İstanbul, Dünya Yayıncılık
- Loti, Pierre. (1965) *Aziyade*, Paris, Calmann-Lévy
- Loti, Pierre. (1997) *Cette Eternelle Nostalgie journal intime (1878-1911)*, (Edition établie, présentée par Bruno Vercier et Alain Quella-Villéger), Table Ronde, Paris.
- Loti, Pierre. (1999) *İstanbul 1890*, (Türkçesi: Galip BALDIRAN), Ankara, Vadi Yayınları
- Özçelebi, Ali. (1979) *Claude Farrère et la Turquie*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basım Evi
- Quella-Villéger, Alain. (1986) *Pierre Loti L'incompris*, Paris, Presses de la Renaissance
- Robbe-Grillet, Alain. (1963) *Pour Un Nouveau Roman*, Paris, Editions du Minuit
- Saint-Léger, M.-Paul de. (2000) "Le Baroquisme d'Aziyade" *Les Méditerranées de Pierre Loti*, Bordeaux, Editions Aubéron, ss: 193-204.

